

EUSKAL JAIK
(ELIZONDO, 1979-VII-20)

EUSKALTZAINDIAREN BATZARREA ELIZONDO-N

1979, Uztailak 20
Fr. Luis Villasante

Euskaltzainburuaren hitzak

Baztango alkate jauna,

Elizondoar, Baztandar eta hainbeste lekutatik etorri zareten Jaun-Andreak: Agur eta arratsalde on!

Baztango Alkate jaunaren gomitua onartuz, Elizondora heldu da gaur Euskaltzaindia. Zinez, gomitua hori onartzeko bazen arrazoi bat handia: duela ehun urte ospatu baitziren hemen Elizondon lehenbiziko aldiz euskal jaiak. Lehenbiziko aldiz hemengo aldean, Espainiako aldean, ezen beste aldean, Ipar aldean, askoz zaharragoak ziren besta horiek. Jakina denez, Antoni Abadia jaunak antolatzen zituen euskaldun koblakarien bestak, olerkirik hoberenak bere sakeleko diruaz saristatuz. Jean Louis Davant zuberotar euskaltzaina mintzatu da berrikitan Abadia jaun honi buruz (Ikus *Euskera* (1977), 12).

1879an —beraz, aurtan bete dira ehun urte— jatorriz Ipar aldekoak ziren festa horiek, mendiak iraganik, hemen Elizondon ospatzen dira. Gogoangarria da, gainera, Elizondoko sariketa hura bertan saristatua izan zen olerkiagatik. Bizkai-kopuntatik etorri baitzen Felipe Arrese Beitia *Ama Euskeriari azken agurrak* izeneko olerki ederrarekin, eta beronek jaso zuen saria.

Baina euskal besta horiei buruz Haritschelhar jauna mintzatuko da gaur xehekiago. Nik aipu hau soilki egin nahi izan dut gaur Elizondon zergatik garen gogoratzeko.

Eta honenbestez neure gaiari lotzen naiz. Zer da Euskaltzaindia? Zertarako da? Zer egin dezake euskararen alde? Zer lan darabil eskuen artean?

Zuek baduzue, noski, Real Academia Española-ren berri. Gaztelania zaintzeko eta gidatzeko Felipe V.ak ezarri zuen batasun edo gorporazio hau. Frantzia ere, frantsesa zaintzeko, bada Académie Française delakoa, Richelieu Kardinaleak ezarria. Gailego hizkuntza zaitzeko ere hor da Real Academia Gallega, katalana zaintzeko Institut d'Estudis Catalans, eta abar.

Zer dira, bada, horiek? Hizkuntza baten ardura eta arta hartzeko jarririk dauden elkargo edo batasunak; hizkuntza hura nolabait gidatu, bultzatu eta indartu behar dutenak.

Euskaltzaindia, Euskararen Akademia ere, horretarako xe da, bada. Euskara, euskaldunon mintzaira, zaindu, gidatu, landu, indartu, eta daukan baino osasun hobean jartzeko.

Bai. Inork izatekotan, euskarak du Akademiak baten behar eta premia gorria. Euskararen patua mendeetan barna benetan harrigarria izan da. Hona hemen herri ttipi bat, hizkuntza berezi baten jabe dena, guztiz bestelakoak diren hizkuntzez inguratua. Hizkuntza honek, euskarak, legearen aldetik ez du inongo babesik izan. Eskolan sartzea debekatu zaio. Gizarte prestijiorik ez du berekin. Gutxi landua, bertan behera utzia. Halaz ere, bere basa itxuran eta ahal izan duen bezala, iraun du. Baina zer gertatu behar zitzaion ez zen zaila asmatzen. Galduaz joan da, gainbehera amilka etorri da, inguruko hizkuntza boteretsuek itoa.

Oraino, lehengo mendeetan, etxeko eta auzoko bizimoldeak indar handia zutenean, aisago gordetzen zen euskara, eta bai belaunez-belaun pasatzen ere. Gaur, ordea, bizimoldea, ohiturak eta dena iraulkatu denean, ez da berdin gertatzen. Euskaldun irautea askoz ere zailago bihurtu da.

* * *

Baina aitzina iragan baino lehen, diodan hizño bat euskararen aldeko obra hau funtsezko arrazoietan oinarritua dagoela erakusteko. Izan ere, hemen galde lezake zenbaitek: Eta zergatik salbatu nahi dugu euskara? Zer axola du euskaldun izan edo ez izan? Xoko bateko hizkuntza ttipi eta bakarti

baten jabe izatea baino ez ote da hobe hizkuntza handi eta zabalago baten jabe izatea?

To, goazen zatika. Euskara maitatzeko, begiratzeko eta lantzeko zer arrazoi dagoen, nik hemen, bistan da, ezin dut hedatsuki azaldu, luzeegi joango baitlitzateke hitzaldi hau. Gainera, hor dago *Euskararen Liburu Zuria*, arrazoi horiek ezagutu nahi dituztenen faboretan Euskaltzaindiak argitaratua.

Gauza bat esango dut soilki. Edozein herrik, handi nahiz ttipi delarik, nork bere hizkuntza atxikitzen du. Zergatik? Hartan bere izakeraren eta nortasunaren irudia ikusten duelako. Guk geurea arbuia eta gaitzetsiko bagenu, arlote eta zozo batzuk bezala jokatuko genuke.

Etsenplu bat aipatzeko, hor dugu Israelgo herriarena. Hizkuntza bat behar zuen. Bat hautatzekotan, bazirudien munduan zabalduena dena, inglesa hautetsi behar luketela. Eta ez. Zein hartu zuten? Berena, hebraiera, nahiz eta hizkuntza hori aspaldi hilik egon, nahiz eta hizkuntza hura inork ez jakin. Eta hilik eta ehortzirik zegoen hizkuntza berpiztu dute. Zergatik? Berena delako. Inork ere ez du aita edo ama maitatzen handi edo aberatsa delako, berea duelako baizik. Berdin edo antzera gertatzen da hizkuntzaz. Baina, hori bai, israeldar bakoitzak badaki hebraieraz gainera, beste hizkuntza zabalago bat ere, nahiz dela inglesa, frantsesa, espainola, arabea, errusoa..., eta behar denean erabiliko du, baina etxe barnerako beti berena.

Guk ere euskarari atxikiak izan behar dugula diogunean ez dugu esan nahi beste hizkuntzarik ez dela ikasi behar. Besteak ikasi bai, baina nork berea utzi gabe.

Eta honetan maiz oker-adituak egoten direlako, beste hitz bat ere esan nahi dut: euskal zaletasuna ez dela politika. Euskara guztiona da, herri baten ondasuna eta ondarea da. Beraz, euskaldun orok, politika batekoa izan, bestekoa izan, eskubidea eta eginbidea du hemen. Guztiok dute hemen parte eta zeregin, zeren euskara guztiona baita. Bego bada hau garbi. Euskaltzaindia, euskararen aldeko bere lanean, ez dago ezain politikari lotua. Berak uste du, gainera, maila banatan daudela bi gauza hauek: euskara eta politika.

Egungo egunez euskara bezalako hizkuntza batek suntsitze kausei nahi baldin badie buru egin, behar ditu izan, besteak beste, zenbait baliamentu, zenbait bide, tresna eta laguntza bere alde. Eta horietako bat da Akademia.

Euskal Akademia baten beharraz aurki ohartu ziren euskaltzaleak eta euskararen arrangura sentitzen zutenak. Akademia hori ez da, noski, euskarak dituen aje guztientzat erremedioa, baina bai zerbait.

Basa itxuran eta bertan behera utzia bizi den hizkuntza batek behar du honelako batasun edo elkargo bat, bestetarako izango ez bada ere, hizkuntza hori lantzeko eta eskolan irakatsia izateko, arau gidari batzuk eman ditzan.

Akademia honen beharraz mintzatu ziren joan-mendean Aizkibel, Duvoisin, Ulibarri, Manterola, Artiñano etab. Baina gauza ez zen mamitu, ez zen gorpuztu mende honen hastapenean baizik; 1918. urtean alegia. Orduan gure lau Diputazioek —Araba, Bizkaia, Gipuzkoa eta Nafarroakoa— erabaki zuten Euskararen Akademia muntatzea eta laguntzea. Hamabi euskaltzain edo "académico" izendatu ziren, eskualde eta euskalki denetatik hautatuak. Horietaz gainera urgazle edo laguntzaile eta euskaltzain ohorezkoak ere jarri ziren. Azkenik, 1976. urtean, lege berezi baten bidez, Espainiako Errege Juan Karlosek Akademia honen onartze eta ezagutza egin du.

Euskaltzaindia ez da, bada, zerbait pribatu. Erakunde publiko bat da, herriko eta erresumako agintariek ezarria eta aitortua.

Bi sail edo eremu ditu Akademia honek: Iker-saila eta Jagon-saila. Hau da: alde batetik euskara iketzea, aztertzea, estudiatzea; eta bestetik zaintzea, bizi dadin eta lant dadin neurriak hartzea.

Sortze egunetik Euskaltzaindiari egotzi zitzaion helburu handienetako bat —handiena ez bada— honako hau izan zen: irakaskuntzarako eta idatzizko zereginetarako hizkera batu bat moldatzea. Euskal Herri guztirako balio lezakeen euskara orokor bat, euskalki guztietako osagaiez osotua prestatzea.

Egungo egunez euskaltzainen numerua doblatu egin da. Hastapenean hamabi ziren, orai hogeitaz lau. Laguntzaileak, berriz, ehundik gora. Ohorezkoak ere hor dira. Horien artean

ditugu sortzez euskaldun ez diren jaun jakintsu batzuk: Karl Bouda, Antonio Tovar, Norbert Tauer, etab.

Esan gabe doa nafarrak ere badirela euskaltzain osoen artean: Aita Damaso Intzakoa, Aita Polikarko Iraizozkoa, Aingeru Irigarai jauna, Jose M.ª Satrustegi. Laguntzaileen artean, berriz, hor da Mariano Izeta baztandarra eta beste asko.

Euskaldun frantsesak ere baditugu, noski. Euskara bere osotasunean hartzen du, bada, Euskaltzaindiak.

Eta zer egin du Akademia honek 60 urtez?, galdetuko didazute agian. Nik hitzaldi motx honetan ezin konta deza-keegin duen guztia. Hauxe bakarrik esango dut: Akademiak hor du bere aldizkaria, *Euskera*: gerra aurreko garaian 16 tomo agertu ziren; gerra ondoan 25. Bilduma horretan bada zernahi lan: gramatika lanak, hiztegi lanak, euskalki berezi batzuen azterketak, testu zaharren argitalpenak, euskal idaz-leei buruz xehetasunak, Euskaltzaindiaren agiri eta eraba-kiak, etab.

Euskara zaintze arloan Euskaltzaindiak aurpegia atera izan du, baita une txarretan ere. Sariketak, biltzarrek, ospa-kizunak bertsolari txapelketak etab. muntatu ditu. Euskal Irakasle titulua sortu du, etab.

Hiztegi espezializatuak ere egin ditu edo egiten ari da: Merkatalgokoa, Etxegintzakoa, Ikastolakoa, Pertsonen izene-na, Udalen izenena. Euskararen Lekukoak izena duen liburu bildumari ere hasiera eman dio, eta, hain zuzen, lehen liburu-koa Apezetxea jaunak prestatu du aspaldiko autore nafar baten —Elkanoko Joakin Lizarraga— lana argitaratuz.

Aurten, berriz, urte honen azken aldean Biltzar bat egin-go du Arrasate edo Mondragoen, Altube tar Seber jaunaren mendeurrena ospatuz eta Biltzar hori euskal gramatikaren puntu batzuk aztertzeko izanen da. Iaz beste biltzar bat egin zen Bergaran, Eleizalderen mendeurrena ospatuz eta euskara batuaren egoera aztertuz.

Lehenago ere esan dut Euskaltzaindia aparteko modu batean euskara batu bat moldatzeko sortu zela, eta hortan da. Argitara berri du *Euskal Aditz Batua*.

Hortik aitzakia hartuz, batzuk hor ari dira esaten Euskaltzaindia euskara batuaren alde eta euskalkien etsai bihurtu zaigula. Hori, ordea, ez da egia. Euskaltzaindiak uste du denentzat dela tokia. Baina, hori bai, euskara mueta bat guztion artean lokarri izanen dena behar-beharrezkoa dela ikusten du eta lan hori bultzatu nahi du. Hori egiteko mandatua Euskal Herriak berak eman baitzion eta egiten ez duen bitartean, herriaren aurrean dugun zorra ez dugu kitatzen.

* * *

Jaunak: Ikusten duzuenez lan gaitza da. Euskaltzaindiak berak bakarrik dena egin dezakeela pentsatzea txorakeria da. Zorionean gaur-egunean badira Unibertsitateak ere eta horietan badira Euskal Filologi Sailak.

Zernahi gisaz, eskabideak gero eta handiagoak eta ugarriagoak datozkigu burugainera, eta erantzuteko, langile guti da. Halaz guztiz, bere ahalen neurrian saiatzen da Euskaltzaindia.

Euskal Herrian bada —hala uste dugu— gogo eta borondate gure mintzaira kenka larri honetan bizirik ateratzeko. Eta zinez, guztion lana da hau. Euskarak iraungo du baldin euskaldunak, euskaldun orok, egiaz eta benetan obra hau berea bezala hartzen badu.

* * *

Señoras, señores:

En atención a los que ignoran el euskara voy a resumir brevemente lo que en esta lengua acabo de decir. La Real Academia de la Lengua Vasca Euskaltzaindia se reúne hoy en Elizondo, invitada por el Ayuntamiento del Baztán, con motivo de cumplirse este año el centenario de las primeras fiestas éscaras que se celebraron a este lado del Pirineo, y que tuvieron aquí lugar ahora hace cien años. Pero acerca de aquellas efemérides, que fueron las fiestas éscaras, se ocupará más de propósito el Sr. Haritschelhar.

El tema de mi disertación en euskara ha consistido en dar una breve información acerca de la Real Academia de la Lengua Vasca Euskaltzaindia, sobre sus objetivos y razón de ser y sobre sus trabajos.

Todos saben, sin duda, que existe una Real Academia Española y también una Academia Francesa. Lo que ya no es tan conocido es que también existe una Real Academia Gallega, un Institut d'Estudis Ctalans, una Real Academia de la Lengua Vasca, etc. Estas Academias, como es obvio, son unas instituciones que tienen la misión de velar por las lenguas respectivas.

Si hay alguna lengua que tenía necesidad de una Academia, ésta es precisamente el euskara. Conocéis poco más o menos su caso y cuál ha sido su suerte en la historia. Es la lengua de un país pequeño, lengua muy diferente de las vecinas que le invaden el campo. Ha vivido scularmente como ha podido, en un estado de desamparo total, de indefensión legal, sin acceso a la escuela y a los grandes medios de difusión, sin apenas cultivo, sin prestigio social. Cuál iba a ser su futuro, de seguir así las cosas, no era difícil adivinar. Acabaría muriendo, acorralada y ahogada por otras lenguas más poderosas.

Tal vez se pregunte alguno: ¿Y qué más da? ¿Importan tanto el que desaparezca una lengua? Al fin y al cabo no os volveremos mudos, y a falta de una lengua, tendremos otra para decir nuestras cosas.

No voy a extenderme aquí en la exposición de las razones o motivos en que se fundamenta este anhelo por salvar el euskara. El que quiera profundizar en el tema puede leer *El Libro Blanco del Euskara*, publicado por esta Real Academia.

Sólo diré una cosa: todo país, sea pequeño o grande, se esfuerza por mantener su lengua. ¿Por qué? En el fondo porque ve en él el espejo o imagen de su propio ser, de su identidad como pueblo, de su personalidad, la principal característica que lo configura. Esto el vasco lo ha captado con notable intuición al llamar a su país Euskal Herri, que quiere decir "país del euskara", y al llamar al vasco "euskaldun", o sea, el que posee el euskara. Por tanto, sin el euskara no hay País Vasco ni vascos.

Con esto no queremos decir que el euskaldun no deba saber también otras lenguas más extendidas y necesarias para la vida. Claro que las deberá saber, pero sin repudiar la suya.

Creo también que es necesario que esta empresa pro euskara se mantenga al margen y por encima de las distintas opciones políticas. En un país puede haber, y hay legítimamente, una pluralidad de opciones políticas, pero la lengua es algo que concierne a todos y no debe por tanto vincularse a una opción concreta.

Es claro que la lengua vasca, si quiere hacer frente a las causas de disolución que luchan contra ella, necesita ciertos medios y recursos.

Uno de ellos, cuya necesidad se dejó sentir ya vivamente en el siglo pasado, era el de la creación y existencia de una Academia de la Lengua. Aizkibel, Duvoisin, Ulibarri, Mantrola, Artíñano y otros se expresaron en este sentido. Pero el proyecto no se plasmó en realidad hasta el año de 1918. Nuestras cuatro Diputaciones —o sea, de Alava, Guipúzcoa, Navarra y Vizcaya— deciden en esta fecha crear y sostener de mancomún esta Institución. Al principio los académicos de número eran 12 y fueron escogidos de todas las regiones del país y variedades de la lengua vasca. Ultimamente, en 1976, S. M. el rey de España Juan Carlos I, por un expreso Decreto, ha dado su espaldarazo y refrendo a esta Academia. No se trata, pues, de una asociación o grupo privado. Se trata de una Institución pública, que ha recibido su encomienda de las mismas autoridades.

El campo de la Academia es doble: por una parte la investigación de la lengua, por otra la tutela de la misma.

Entre los quehaceres que se le encomendaron uno de los principales —si no es el más principal— es el de laborar por la constitución de una lengua común y uniforme que pueda ser válida en todo el ámbito del país a efectos de su utilización en la enseñanza, en los medios de comunicación, menesteres literarios, etc.

He dicho que en un principio los académicos de número eran 12; hoy son 24. Los correspondientes pasan de 100. Entre los académicos de honor figuran algunos sabios extraños al país y beneméritos en el campo de los estudios vascos.

Por supuesto que Navarra está dignamente representada en la Academia. Académicos de número navarros son el venerable P. Inza único superviviente de la primera época de

la Academia, el P. Polícarpo de Iraizoz, el Sr. A. Irigaray, D. José M.ª Satrustegui; correspondientes el Sr. Mariano Iceta y otros. También los vascofranceses forman parte de Euskaltzaindia, de modo que ésta abarca toda la Euskal Herria.

Y bien —diréis—: ¿Qué ha hecho la Academia en los 60 años que cuenta de vida?

Yo no puedo extenderme aquí en la enumeración de la labor realizada. Sólo diré que el órgano de la Academia *Euskera* cuenta ya con 40 tomos. Como podéis suponer, en sus páginas hay una gran multiplicidad de trabajos: trabajos de gramática, de diccionario, estudios dialectológicos, de edición de textos, decisiones y acuerdos de la Academia, información sobre autores vascos, etc.

Por lo que se refiere a la sección tutelar, la Academia ha dado la cara, aun en tiempos difíciles, organizando actos de afirmación y promoción de la lengua, concursos literarios, torneos de bertsoaris, celebración de Congresos, etc. También ha creado el título de profesor de euskara. Pasan de 1.600 los que lo han obtenido en estos últimos años. Se han confeccionado, o se están confeccionando, diversos diccionarios especializados. Se ha iniciado una colección de libros titulada "Testigos del euskara" donde tendrán cabida autores de todas las variedades y épocas: acaba de salir el primer número, preparado por el Sr. Apecechea, dedicado precisamente a un autor navarro, Joaquín Lizarraga de Elcano. El segundo volumen irá consagrado a Decheparé, también bajonavarro, protopoeta vasco, que escribió en 1545. Próximamente, en diciembre de este año, se va a celebrar en Mondragón un Congreso de estudio dedicado a temas de Gramática.

Tal vez en los últimos años la Academia ha dedicado atención preferente al tema de la formación de la lengua literaria común. Recientemente ha aprobado y publicado El verbo unificado común. Ya Campión y Broussain en un célebre informe decían que este problema del vasco literario común es "acaso la más grave de las cuestiones que pueden someterse a los debates y sentencia de nuestra Academia".

Pero no se crea por esto que la Academia sea opuesta al cultivo de los dialectos y variedades de la lengua vasca. Ella cree que hay lugar para todo. Mas habida cuenta de la urgen-

cia del problema, no podía por más tiempo desatender a la encomienda que recibió del país en orden a crear el euskara común. Sin este instrumento el euskara no puede tener entrada en la escuela ni en los medios de comunicación. Y privar de estos medios a la lengua es condenarla a perecer irremisiblemente.

Como veis, el quehacer es grande. Las responsabilidades y empeños que recaen sobre Euskaltzaindia son de día en día mayores, y los obreros pocos. Menos mal que hoy contamos también con Universidades que tienen departamento de filología vasca. Euskaltzaindia se esfuerza por responder a tantos empeños en la medida de sus posibilidades. Pero no olvidemos que la tarea de salvar el euskara es de todos. Sólo si el pueblo euskaldun la toma a pecho, como obra suya, como en realidad es, podrá salvarse el euskara.

ELIZONDOKO EUSKAL JAIK JAIK DUELA EHUN URTE

Elizondo, 79-VII-20

Jean Haritschelhar

Elizondon egin aintzin, bazuen 25 urte baino gehiago sortu zituela. Antoine d'Abbadie-k "Euskal jaiak edo bestak". Egia erran gure Xiberotar euskaltzale jakintsun eta aberatsak, Abyssiniako eremuak ikertu eta, bere etxea edo hobeki erraiteko bere jauregia Urruñako lurretan eraiki zuen. Jadanik 1851 ean eman zuen dirua Urruñako bestetako pilota partidentzat, urte hartan estrenatu baitzen herriko plaza laxoa (1): 400 ehun libera erraboteko partidaren irabazleeri, 100 libera pilotari hoberenari, 100 libera plekari hoberenari. Bi urteren buruan, 1853 an beste zoin gehiagoko bat asmatzen du: neurtizlarien gudu, ohorezko makila eta urrezko untza batekin saristatua. Zoin gehiagoko horrekin nahi zuen zazpi Euskal Herrietako pertsulari edo olerkariak agert ziten plazarat. Argi eta garbi dago xede hori orduko aldizkarietan: "Nous invitons les Basques d'au delà des monts à contribuer à ce concours national. Unis par le coeur, par les habitudes et par la tradition, les peuples qui habitent les deux versants des Pyrénées doivent être animés d'une noble émulation pour chanter les douceurs, vanter les charmes du Pays qu'ils aiment par dessus tout". (2) Eta erakusteko idekia zitzaiela deneri neurtizlarien gudu hori dio d'Abbadie-k beste artikulu batean: "On n'exclura aucun dialecte, on n'en préfèrera aucun; les juges ne seront guidés que par l'appréciation du mérite des pensées et de la manière dont elles sont rendues" (3).

1) Ikus. J. HARITSCHELHAR, "Urrugne (1851-1961) Contribution à l'histoire de la pelote", *Gure Herria*, 1961, p. 194-195.

2) *Le mémorial des Pyrénées*, n.º 70, Samedi 11 juin 1853.

3) Artikulu hunen manuskritoa aurki daitaie Pariseko "Bibliothèque nationale" delakoan, N. A. F. 21 746, folio 164.

1853 etik eta 1863 artio Euskal jai horiek egin ziren Urruñan. 1864 ean ez dakit zergatik utzi zuen Urruñia Musde d'Abbadie-k eta bai pilotako, bai olerkietako sariak eman zituen Saran. 1877 an Donapaleuk gozatuko ditu besta horiek. Garrailetan aurki ditazke izen ezagutuak hala nola Elissamburu Jan Battitt eta haren anaia Leon, Larralde jaun medikua, sortzez Bordaxuritarra, Harlux, Joanes Berges, Otxalde, Agustin Etcheverry. Orhoitzapen gisa aipa dezagun Etxahun, Barkoxtar olerkaria. Ez zuen irabazi eta jujek ukan zuten damutzeko parada, Etxahunek "huntü" zituen pertsu latz eta minkorrekin.

Dena den, 1879 ko urtean pentsatu zuen D'Abbadie-k behar zuela Ipar Euskal Herria utzi eta jo behar zuela Naparrotat. Hartu emanetan sartu zen Iruñako *Asociación Euskara*-rekilako agintariekin, Arturo Campión-ekin bereziki: "Nous apprenons que M. A. d'Abbadie, l'éminent membre de l'Institut qui a un culte profond pour la langue basque, organise de concert avec la Asociación Euskara de Navarre, des jeux floraux qui auront lieu dans l'un des villages basques de cette province. En même temps que ces concours il y aura de belles parties de paume et une exposition régionale. Pour en assurer le succès la Société et M. d'Abbadie ont donné des prix sérieux." (4).

Elizondoko besten programa agertu zen Baionako aldizkari batean "*Le Courrier de Bayonne*". Ikus daitaie "sari serioesak" zirela. Orotarat, pilota eta olerki, D'Abbadie-k emaiten zituen 780 libera, ohorezko gerriko bat eta ohorezko makila. *Asociación euskara* elkarteak, bere aldetik emaiten zituen 790 libera, soinulari, aizkolari pertsulari eta behi zoin gehiagokoentzat. (5) Ikusi daitaie zer arrakasta ukan zuten pertsulari eta olerkarien primek. Hogoi eta hamar olerki baino gehiago etorri ziren Baionarat eta Tolosatik idatzi zion d'Abbadie-ri Fidel Lizarraga. jaunak eta huna zer zion:

"Tolosa 10 de junio 1879"

"Muy señor mío y amigo: Tomo la libertad de molestar a Vd, conociendo lo cariñoso que es Vd y por servir a dos mejores improvisadores del País Vasco".

4) *Le Courrier de Bayonne*, Vendredi 21 mars 1879.

Ikus ere *Enciclopedia general ilustrada del País Vasco*, Literatura, I, 466 or.

5) *Le Courrier de Bayonne*, vendredi 31 mai 1879.

“D. José Bernardo Otaño de Cizurquil y D. Pedro José de EliceGUI de Asteazu se me presentaron ayer suplicándome hiciese el favor de escribir a una persona de esa que desearían saber las condiciones es decir que ellos se presentarán contra los mejores improvisadores que se encuentren pero que no podrían competir por escrito con poetas instruidos y a pesar de esto suplican se les dé el tema sobre lo que han de versar en el escrito pues no entendemos el vascuence del prospecto y espero de su amabilidad se digne contestarme cuantos pormenores pueden cocurrir sobre la versificación, qué día tienen que presentarse en esa, de cuantos individuos se compone el jurado y sus nombres y si basta con solo hacer presente a Vd que irán los dichos señores.

Cumpla Vd con todos mis conocidos en el casino y Vd mande con la misma franqueza a su amigo y SS QBSM.” (6).

Uztailaren 28 an, arratsaldeko 3 etan emana izan zen 80 liberako saria eta zilarrezko makila. Behar baginitu segitu orduan agertarazi ziren paperak usteko ginuen Ramón Artola Donostiarrak irabazi zuela. Alabainan Baionan, Lamaignère-en irarkolan agertu ziren paperrek diote: “1879 —Neurtizlari-rien gudua Elizondoko bestetan. Garhait saria eraman duen kantua Ramón Artola Donostiakoak egina. Altabizkarko kantua. Nor bere etxean izan bedi nagusi. (7)”

Lehenbiziko aipamen ona Darrupe-HarluZ Urruñarrak Ameriketarik bidali eresi batekin irabazi zuen. Bigarren aipamen ona eraman zuen eresaren titulua izan zen: *Jaungoikoa bera bakarrik da andi*.

Aipamen ohorezkoak:

José M. de Yparraguirre, Santa Luziako ibarrekoari
Agintza egin izan duen Iputzari

Lamiaren kantua egin izan duen Iputzari

M. Maguregui, Bilbaokoari

Valentin Ecenarro, Bizkaitarrari

Joanes Oxalde, Bidarraitarrari

Haroztegui, Ziburutarrari

L. L. I, Nafarrari

I. G. O. y A, Iputzari

6) Paris, Bibliothèque nationale, N. A. F. 21 748, folio 85.

7) Musée Basque. Concours d'Abbadie. Feuilles volantes.

Manuel de Imaz, Alzokoari
 Betiri Dibarrart, Baigoririarrari
 Agustín Etcheberri, Saratarrari
 Joanes Berjés, Saratarrari.

Egia erran, utzi zuten salatu gabe nork irabazi zuen lehen garrarit saria. Huna zer dion "*Le Courier de Bayonne*"-ko artikulu batek:

"Les fêtes basquaises d'Elizondo qui ont eu lieu le 25 du mois dernier en tété très remarquées. Le concours de poésie basque a été des plus remarquables et le nombre de concurrents dépasse la trentaine. Le jury chargé de distribuer les primes a réservé le premier prix. Le second a été décerné à M. Ramón Artola de Saint Sébastien pour sa traduction du chant d'Altabiscar. Les deux premiers accessits ont été obtenus par M. Darrupe-Harluz d'Urrugne pour une pièce contre l'émigration en Amérique et par l'auteur de la pièce "*Jaungoikoa bera bakarrik da andi*". Douze mentions honorables ont été décernées à des auteurs originaires des provinces basques espagnoles et françaises." (8)

Premier prix réservé: Zertako? Beldurrez dudarik gabe. Duvoisin —ek berak aitortzen dauku hori idazten diolarik Louis Lucien Bonaparte printzeari: "Pour essayer de vous distraire un moment de ces tristes pensées je mets à la poste à votre adresse les 2e et 3e fascicules des Légendes basques, de la part de M. Cerquand, inspecteur de l'Académie de Bordeaux et cinq pièces de vers dont l'une très remarquable composée par M. Philippe de Arrese y Beitia d'Ochandiano. L'auteur n'a pas voulu écrire dans son propre dialecte qui n'est pas assez répandu pour être compris de tous; ses vers sont plus guipuzcoans que biscayens.

Comme le Pays Basque espagnol est sous le régime de l'état de siège, nous n'avons pas jugé à propos de publier que M. de Arrese este premier lauréat au concours d'Elizondo (de peur de faire interdire ces concours à l'avenir) mais on lui fera parvenir le prix.

Son chant a été tiré à 1.000 exemplaires, de même que celui de la mort de Roland, heureuse imitation en vers d'un

8) *Le Courier de Bayonne*, Dimanche 3 Août 1879.

morceau en prose dont beaucoup de littérateurs se sont occupés. Le véritable auteur fut un Bayonnais, M. Garay de Monglave, et le traducteur basque, un de mes cousins, Louis Duhalde, d'Espelette" (9)

Berak publikatu zuen Arrese Beitiaren olerkia "*Ama euskeriari azken agurrak*" La *Semaine de Bayonne* deitu aldizkarian (10), bere frantses itzulpenarekin eta salatzen dauku ez zuela "*Le Courrier de Bayonne*" delakoak agertarazi nahi ukan, beldurrez mugan arrasta zitzazten aleak.

Elizondoko jaiekin d'Abbadiek osatzen du bere lehenbiziko xedea. Ordu artio guti agertu baziren Napartar, Gipuzkoar eta Bizkaitarrak, Elizondon aise nagusitu ziren. "*Les pièces françaises sont entièrement effacées par les guipuzcoanes et les biscayennes arrivées directement chez Mme Lamaignère*" (11) Orduz geroz zinez Euskal Herri osoko zoin gehiagokoa izanen da. Gehiago dena, oldar berri batekin sortuko dira bertzo bestak, hala nola urte berean egin ziren Donostian. Gero sotuko den abertzaletasunak bere erroak mogimendu kultural hortan dauzka eta dudarik gabe Antoine d'Abbadie batek merezi du berea. Euskal Herriak XX garren mendean ezagutuko duen berpizte literarioa hasten da XIX garrenean d'Abbadie-k sortu dituen euskal jaiekin. Egun batez beharko zaio eman zor diogun esker ona euskaltzale suhar horri.

9) J. B. DARANATZ, "Correspondance du capitaine Duvoisin "Lettre à L. L. Bonaparte, 24 juillet 1879, *RIEV*, 1930, p. 358-359.

10) La *Semaine de Bayonne*, mercredi 6 Août 1879.

11) J. B. DARANATZ, (Correspondance du capitaine Duvoisin", Lettre à A. d'Abbadie, 11 juillet 1879), *RIEV*, 1930, p. 357.

BRUNO ETXENIKE (1819-1893)

Elizondo, 1979-VII-20

Juan San Martin

Jaun-andreok; señoras, señores; agur! guzoi:

En ésta breve disertación, para conmemorar el centenario de las Fiestas Euskaras, quiero traer al recuerdo a uno de los promotores de las mismas al frente de la Asociación Euskara de Navarra: Bruno de Echenique. Y perfilar, escuetamente, algo de su vida, de su obra y de sus relaciones con el príncipe Luis-Luciano Bonaparte.

Bruno Eugenio María de Echenique y Garmendia, nació en Urdax el 9 de julio de 1819 y vivió gran parte de su vida en Elizondo, en la mansión palaciega de Datuegaraya (Datuen). Fue hombre de buena posición social y gran cazador.

De todos los colaboradores del príncipe, fue el que mejor se hizo cargo de sus investigaciones y del método por él adoptado.

Falleció en Pamplona, el 14 de marzo de 1893.

Por encargo del príncipe Bonaparte tradujo al vascuence navarro, cinco partes de la Biblia: *El Evangelio según San Mateo* (Londres, 1857) y *La profecía de Jonás* (Londres, 1862), más las hasta ahora inéditas: *El Cantar de los Cantares de Salomón*, *El Libro de Ruth*, *El Evangelio de San Mateo* y *El Apocalipsis de San Juan*, todos ellos en dialecto baztanés, cuyos manuscritos se conservan en el archivo de la Diputación Foral de Navarra.

El 11 de agosto de 1856, y por mediación de Antoine d'Abbadie fundador y mantenedor de las Fiestas Euskaras, Bruno de Echenique tomó contacto con el príncipe Bonaparte en la mansión de Echaux de Saint-Etienne de Baïgorry, y allí

mismo se comprometió con la traducción de *El Evangelio de San Mateo*.

En 1866 acompañó al príncipe durante 17 días consecutivos, en un recorrido por tierras navarras para hacer las debidas precisiones en sus estudios lingüísticos interdialectales.

Julio Altadill dijo de él: "don Bruno Echenique, vascófilo eminentísimo, hombre dotado de excepcionales cualidades de sabiduría atestiguadas en sus innumerables producciones y al frente de la Asociación Euskara, entidad patriótica de buena memoria, de la cual Echenique era alma y vida".

* * *

Louis-Lucien Bonaparte printzearen lankide goreneta-koen artean aipamen berezia merezi du Bruno Etxenike zenak. Ez zion alperrik esango, printzeak bere gutun batean: Zu zaitut eskatzen ditudan itzulpenok nola behar duten berea-
la ohartu den bakarria.

Bruno Etxenike Garmendia Urdazubin sortu zen, 1819-ko Uztailaren 9an (beraz hil honetan bete dira ehun eta hirurogei urte). Bataio izenez. Bruno Eugenio Maria jarri zioten. Bere aita eta aitatxi ere Urdazubikoak ziren; ama ordea, Berakoa. Beraz, Bruno Etxenike, Axularren sorterrikoa zen, baina bere bizitzako parte handi bat Elizondon igaro zuen, Mugairetik Elizondora bidean aurkitzen den Datuegaraia (Datuena) jauregian. Bonaparte printzearekin hemendik izan zituen harremanak, 1857tik 1862ra bitartekoak behinik-
pehin, itzulpen lanak burutu zituen garaian. Gutunik anitz idatzi zion hemendik printzeari. Bere seme Bruno Etxenike Meokik, printzeari egindako berrogei gutun gordetzen zituen eta J. Urkixori utzi zizkion RIEV-en argitaratzeko. Gero Nafarroako Foru Diputazioeak erosi zituen gutun horiek. Gaur egun, L. L. Bonaparte printzearen eta bere laguntzaile euskaldunen arteko harremanak ikertu nahi dituenak beharrezkoa du gutun hoiek aztertzea.

Etxe aberatseko gizona zen eta, honegatik, diru laguntzaren eskerik bagekoa izan zen printzeari eskaini zion laguntza. Printzeak, Bruno ihizazale zenez, eskopeta bat erregalatu zion bere laguntza eskertu nahirik, eta azken gerratean galdu zitzaien Etxenikeren biloberi. Ihizaria, arrantzalea eta ibiltari

handia omen zen eta esaten dutenez, Urdazubitik Gasteizera zenbait aldiz mendiz mendi joana omen zen ihizan eginaz. Ibi-laldiotan, esan ohi da, Baztan, Ultzama, Sakana, Burunda eta Nafarroa erresuman euskalkien arteko desberdintasunez ohartzen zela eta elkarren arteko konparaketak ikertzea gogozkoa omen zuen.

Larresoron frantsez eta matematika ikasten egona zela badakigu, Piarres Lafitte jaunak eman digun berriari esker. Honez gainera, bere bizitzaz, oso guti dakigu. Bi aldiz ezkondu omen zen. Lehen emaztea Ruiz de Alegria deiturazko arabar bat omen zuen eta beragandik seme-alabak izan zituen, Mikaela eta Joakin. Bigarren ezkontzako emaztea Prudentzia Meoki, eta honekin hiru seme, Bruno, Salvador eta Saturnino. Eta, hioen ondorenez senitarte handia utzi zuen.

Iruñean hil zen, 1893. urteko Martxoaren hamalauan.

* * *

Nolakoak ziren printzeak agintzen zituen Biblia itzulpenak?

Duvoisin kapitanak Hiribarren apezari esan zionez, Bonaparte printzeak katoliko egiten zuen bere burua, baina Biblia euskaratzean ezertariko oharrik gabekoa nahi zuela, hizkuntzalarientzat nahi zuenez. Intxauspek eta Uriarte berak egin zituen ahaleginak alperrikakoak izan ziren. Hontan: "Protestanteek berak baino estuagoa zen gure Printzea", esango digu Aita Akesolok. Bonapartek ez zuen nahi ez behar Biblia beraren itzulpeneko euskara baizik. Baina, bere ekin-tzari esker, gure literaturaren aberasgarri ditugu bere laguntzaileen lanok.

Bestalde, euskalkiak mugatzeko lehen lan serioetan probetxugarri izan ziren eta Azkue berak ere *Morfología vasca* deritzan lanerako erabili zituen. Baztango euskalkiaren berezitasunez ere baliatuz. Baina, euskalkien ikertze sakon baterako oraindik bada hor materialik aski eta ondoko gizaldiak bertara jo beharko dute gure hizkuntzaren Atlas osatzeko orduan.

Brunok, Bonaparteren aginduz, Bibliaren bost zati itzuli zituen euskarara. Hauetatik bi baizik ez ziren argitaratu:

San Mateo-ren Ebangelioa. (*El Evangelio de San Mateo*. Londres, 1857), goi-nafarreraz idatzia eta Jonás-en Profezia (*La Profecía de Jonás*. Londres, 1862). Baztango euskaran, joan zen mendearen erdialdera Elizondoko hirian erabiltzen zen erara.

Argitaratu gabe dauden esku-izkribuen artean, Nafarroako Foru Diputazioko gordailuan daude: *Salomon-en Kantiketako Kantika*, *Ruth-en liburua*, *San Mateo-ren Ebangelioa*-ren bigarren itzulpen bat eta *San Juanen Apokalipsis*, laurok Baztango euskaraz idatziak.

Iragan Maiatzaren 25.ean Iruñean Prudentzio Hualderi buruz eman nuen hitzaldian esan bezala: oroi, gizonak munduan gehien irakurri duen liburua Biblia dela; oroi, argitara gabe gelditzen zaizkigun itzulpenogatik historiarekin eta euskararekin zordun gaudela. Gure literatura ez baita aberatsetgia holako lanak gordailu zoko batean edukitzeko.

Ikus dezakegunez, gure euskarak badu oraindik bitxi ederrik izkutatuturik. Noiz ikusiko dute argia?

* * *

Baina, nondik eta nola hartu zituen Etxenike zenak Louis-Lucien Bonaparte printzearekingo harremanak?

Bonaparte printzeak Klaudio Otaegi hondarribiar maisua ahaideko zuen, elkarren emazteak ahizpak zirenez. Bere bidez ezagutu zuen nonbait Antoine d'Abbadie eta honek bulztatu zuen euskararen iker lanetara.

Oroi, d'Abbadie jauna izan zela Euskal Jaien sortzaile eta eusle. Urruñean 1853. urtean sortu eta mugazemendik, duela ehun urte lehenbiziko aldiz Elizondoko hiri honetan. Besteak beste, Nafarroako Asociación Euskara elkargoa osatzen zutenekin batean Bruno Etxenike ere partaide izan zen 1879. urte gogoangarri hartan. Eta, banatu ziren sarien artean, eskola maisurik hoberenaren saria K. Otaegirentzat izan zen.

D'Abbadiek 1856ko Apirilaren 25ean egin zion gutun baten bidez gomitatu zuen printzea, Euskal-Herrira etor zedin. Eta, printzea ikertze asmo berri hura aurrera eraman nahirik, urte bereko Uztailaren 19an heldu zen Baionara eta egun berean agurtu zuten laguntzaile izango zituen Duvoisin

eta Intxauspek. Berealaxe Nafarroako bi alderdiekin harremanean jarri nahi zuen eta Abuztuaren 7-rako Baigorriko Etxauz jauregirat dei egin zion d'Abbadie jaunak, bere anaia zen Charles bizi bai zen orduan jauregi honetan; eta gutunean zionez, Elizondon bizi zen Etxenike hau ezagutzeko aukera izan zezan. Eta 1856ko Abuztuaren 11an heldu zen Bruno Etxenike Urdazubitik Baigorriara. Hogeitahamasei urte zituen Brunok eta elkarren artean izan zuten lehen harreman hartan hartu zuen beregan San Mateoren Ebangelioa euskaratzea. Bai laster burutu eta argitaratu ere.

Gogozko izan zituen printzeak Etxenikereren itzulpen lanok, dirudienez beste inor baino lehen ohartu bai zen lana burutzeko zehaztasunez. Printzeak ber berak hala aitortu zion 1859ko Irailaren 12an izkiriatu zion gutunean: "Usted es el único que inmediatamente se ha hecho cargo de lo que yo quiero en las versiones que encomiendo".

1857ko Urrian egin zuen printzeak bere bigarren bidaia. Hil honen 15erako deitu zituen bere laguntzaileak Baionarat eta Londresko bere inprimategian argitarazi zituen liburuak aurkeztu. Orduan izan zuen Bruno Etxenikek bere lehenbiziko lana inprimaturik eskuratzeko aukera.

Baionako bilera hartan laguntzaileei lanen batasunez hitz egin zien. Bereziki aburu bateratua eta ortografia bakarra eskatuz eta honetarako arauak markatu zituen.

Helburutzat euskararen euskalki desberdinen konparaketazko ikerketa zuela agertuz, argi ta garbi adierazi zien.

Gainera, urte honetako bidaian etorri zen printzea lehen aldiz Baztanera.

Eskuratu ahal izan zituen liburu eta itzulpenen bidez, ondoko urteetan, euskara sakonki ikasi eta ikertzeari eman zion. Baita anitz lan burutu ere.

Ongi menderatu zuen gure mintzaira eta zituen zalantzei buruz pertsonalki nahi zuen Euskal-Herrian zehar, hanhemenka, ber berak erabaki. Horretarako etorria, 1866. urtean, Urtarriletik Martxora bitartean berriz izan genuen hemen. Baionako "Mont St. Jean" etxean kokaturik, deitu zituen bere laguntzaileak. Hauen artean genuen Bruno Etxenike ere. Orduan eraturik eginen zuten gure Nafarroa gaindi

ibilaldia. Elkarrekin igaro zituzten hamazazpi egun, Aezkoa, Zaraitzu, Erronkari,... aldeak ikusiz eta ikertuz, Bonaparte printzea, Otaegi, Etxenike eta hirurak.

Printzearen azken bidaiak 1869.urteko udaberriz izan zen. Politika giroagatik, muga pasatzeko eragozpenak izan zituen eta Donibane-Lohitzunen gelditu zen. Harat deitu zituen nafar laguntzaileak eta beste zenbaiten artean joan zen Bruno Etxenike ere.

Urrengo urtean erori zen Frantziako Napoleon III.a eta printzeak etzuen izan bere lanetan jarraitzeko behar zuen laguntzarik. Eta hemen bukatzen dira gure Etxenikeren berriak. Bere lanen mezua guztiz argitara gabe.

Hitzaldi llabur honetan, Bruno Etxenikeren ohorea gorai patuz eta ospatzen dugun eguna gogoan hartuz, duela ehun urte Iparragirrek hemen kantatu zuen Oroitza ekar dezadan bukatzeko, une honetan hain egoki datorkigunez. Hara hemen lehen eta azken bertsoak:

“Elizondoko uri
eder politean
euskalduna ugari
bildura da pakean
esanez batu gara
bai zori onean
gorrotorik gaur ezta
gure batzarrean.
Nafarren bide onak
gaur laurak batean
da artu bear dana
errien onean
euskaldun on guztiak
betiko pakean
eztegu nai gudarik
anaien artean.”

BIBLIOGRAFIA

L. Akesolo, *Katolikoan euskerazko Bibli-itzulpenak*, "Jaunaren deia", 35 zenbakia, 1971.

Duvoisin-en *Biblea Saindua*-ren bigarren argitalpenari hitzaurrea. Bilbo, 1972.

J. Altadill, *Geografía General del País Vasco-Navarro* (vol. Navarra, tomo 2), p. 81 Urte gabe.

N. Alzola (H. V. B.) *Bonaparteren Eunurte-muga dala-ta* (1857-1957) "El Bidasoa" 1957, urteko Uztaila-Urria zenbakietatik ale berezia (separata).

Echenique. Boletín R. S. V. A. P., XIX (1963), 282-284 orrialdeak.

R. M. Azkue, *Morfología vasca, Euskera*, IV eta V (1923-1924), 303, 338 eta 340 orr.

J. Bilbao, *Eusko Bibliographia*, tomo III, 274-275. Donostia, 1973.

B. Estornés Lasa, *Literatura*, tomo I, 363 eta 683 orr. (Ed. Auñamendi). Donostia, 1969.

Diccionario Enciclopédico Vasco, vol. V, 450-452 orr. (Ed. Auñamendi). Donostia, 1974.

A. Irigaray (A. Apat-Echebarne), *Una geografía diacrónica del euskara en Navarra*, 31-40 orr. Iruñea, 1974.

M. Izetaren *Dirua galgarri* eleberriaren "Leen peredia", 10-11 orr. Auspoa Liburutegia, 13 zenb. Tolosa, 1962.

G. Lacombe, "Les traductions basques de St-Mathieu", *Eusko-Jakintza*. Baiona, 1947.

P. Lafitte, "*Biblea Euskal-Herrian*" *Euzko-gogo*, 1958. 497 eta 499 orr.

S. Onaindia, *Euskal Literatura*, tomo II, 166-168 orr. Bilbo, 1973.

A. Pérez Goyena, S. J., *Contribución de Navarra y de sus hijos a la Historia de la Sagrada Escritura*. Notas históricas y bio-bibliográficas. ("Pampilonensia", serie A, vol. I) 110 orr. Iruñea, 1944.

El valle de Baztán. Colección bio-bibliográfica. 36-37 orr. Iruñea, 1967.

J. de Urquijo, "*Cartas escritas por el príncipe L. L. Bonaparte a sus colaboradores*", RIEV, II (1908), 215-221 eta 655-659 orr.; IV (1910), 233-297 orr.

J. Villalonga, "Introducción a un estudio sobre Luis Luciano Bonaparte y sus trabajos". *Eusko-Jakintza*, vol. VII (1953-1957), 39-68 orr.

L. Villasante, *Historia de la Literatura vasca*, 173-177 orr. (2. argitalpena). Arantzazu, 1979.

J. Vinson, *Essai d'une Bibliographie de la langue basque*. I, 285, 325 eta II, 765 orr. París, 1891.

EUSKARAREN GIROA BAZTANEN

Elizondo 79-VII-20

Mariano Izeta

Euskararen egoera Baztanen bizkor dagoen ala ez behar genuke erakutsi. Ni baztandarra naizenez gero ezagutzen dut nere sor-lekua eta ezagutzen dut hemengo jendea. Zer erranen dut bada euskararen egoerari buruz? Erran dezaket oraindikan bizirik dago la Baztanen eta gure eskualdean bizi garenetatik ehuneko hiruetan hogeitamar edo gehiago ere euskaldunak garela. Egia erran nere sort-herria Elizondo dugu herririk erdaldunena, haundiena ere bai eta badakigu ere herri haundietan jendea lehenago erdalduntzen dela eta euskarak galtzen duela indarra. Gazte eta haur elizondar gehien gehienek ez dakite euskaraz, hori egia da, baina hortako dine badira ere aunitz gazte eta haur euskaraz ederki dakitenak. Gaitz hau ez da oraikoa. Ni hemen sortua naiz eta nere ama ere bai eta baita ere nere aitetxi eta amatxi eta aintzinekoak ere dudarik gabe. Hortaz badakit hemengo berri. Lehenago ere gure haur denboran duela berrogeita hamabortz urte Elizondoko kaletarrak arraz erdaldunduak zauden, orduan ere Elizondoko karraketan erdara nagusi. Kaletarrak bai erdaldunak baina ez ordea hauzokoak eta baserrietan bizi zirenak, hok guziak euskaldun garbiak baitziren. Denbora hartan baserrietan eta herri ttipietan ez zen erdararik. Elizondoko herriaren erdalduntzea ez da oraikoa, gaitz hau lehenagotik dator, ia laueta hogen urte eta gehiago hain segur. Baina gezurra iduritzen bazaigu ere Elizondoko herria orai baino erdaldunago egona da. Orai badirudi berpiztu dela eta herrian euskara gehiago mintzatzen dela. Baina horrek badu bere arrazoina. Elizondo haunditu da baina zorionez Baztango jendetaz horniturik, baserriak utzi dituztenak eta bertze herrietatik Elizondora bizitzera etorri direnek haunditu dute gure herria. Beti ere herria euskaldun jendez

hornitzen delarik pozgarri da. Gainera ikastola ere badugu eta ehun eta berrogei haurrekin. Halere erdara beti nagusi eta ez hemen bakarrik, baita Baztango bertze herri aunitzetan ere. Lehenago erro errotik herri euskaldun zirenak eta haurrak ere karriketan euskaraz mintzaten, orai erdaldunduta ikusten ditugu. Aunitz badira beren etxetan erdaraz mintzaten direnak, guraso euskaldunak eta kasik erdaraz ez dakitenak maiz aditzen badugu beren haurrekin erdaraz ari direla. Erran dezadan horixe dela Euskal Herriak duen gaitzik haundienetako bat. Gurasoen errua euskararen galtzea, kontzientzarik eza, hau da hitz egokia. Bainan zorionez Baztanen ez dira denak berdinak, badira guraso euskaldunak beren etxeetan beti euskaraz mintzaten direnak. Euskara bizi da baztandarren ezpañetan eta haurren ezpañetan ere, denak ez baitira erdaldunduak. Eta orai baztandar haurren artean eginikako ikesta interesgarria ager dezadan. Inkesta hau Baztango Eskola Batuetan (Concentración Escolar) egina da.

Aurtengo Ikastaroan EGB-ko 5, 6, 7 eta 8 garrengo kur-suko 400 haurren artean, Euskarari buruz inkesta bat egina daukate. Haur baktxari hamabi galdera eta baita ere haur hoién gurasoei bertze zortzi galdera. Denak ez ditugu erakusiko bainan bi behintzat ager ditzadan:

Eskolako 400 ikasleei galdera hau: **BADAKIZU EUSKARAZ?**

Erantzuna: 280-ek BAI, ulertu eta mintzatu. 69-ek ulertu. 51-ek EZ.

Elizondoko 96-en haurren artean: 37-ek badakite. 20-ek ulertu bakarrik. 39-ek ez dakite.

* * *

Galdera hori bera 400 haur hoién gurasoei:

Baztan guziko 342 gurasoei: Badakite euskaraz 297. Ulertu 13. Ez dakite 30.

Elizondoko 91 gurasoen artean: Badakite 63. Ulertu bakarrik 4. Ez dakite 23.

* * *

Euskal Kontzientza negurtzeko galderak ere baziren:

Nahi zenuke eskolan euskarazko klaseak ematea?

400 haurren erantzuna: 292-ek Baietz. 67-ek bai, baina ez sobera. 39-ek ez dute nahi.

Elizondoko 96-ek: 62-ek Baietz. 21-ek bai, baina ez aunitzik. 13-ek ez dute nahi.

Baztan guziko 342 guraso: 225-ek. Bai. 82-ek ez aunitzik eta 28-ek ez dute nahi.

Elizondoko 96 gurasoei: 65-ek. Bai. 16-ek bai baina ez aunitzik eta 6-ek ez dute nahi.

Inkestaren bi galdera hoiek aski dira Baztango euskararen giroa aztertzeko. Horrek adierazten du gure egoera, ehuneko 70 euskaldun Baztanen. Ikusten dugunez Baztanen euskara bizi da eta hemen bizi garen gehien gehienak euskaldunak gara. Baina ez dezagun sobera espanturik egin, gure eskualdean ere bertze lekuetan bezala euskaraz dakiten aunitzen artean erdaraz mintzatzen baitira, batez ere Elizondon eta Iruriten. Bertze gañerako herriak euskaldunago dira, bereziki herri ttipia eta hauen artean, Aniz, Ziga, Berroeta, Azpilkueta, Amayur, Gartzain, Erratzu, Lekaroz, eskolako haurren arteko inkestak adierazten digun bezala. Bainan egia erran dezadan. Herri ttipi hauetako haurrek ere elkarren artean erdaraz aritzen dira, gehien gehienak. Norena den errua? Denak gara errudun. Halere gure sor-lekuan euskara bizirik dago. Euskal zaletasuna exkax xamar dabilela, hori ere bai, eta aunitzek gure mintzairarengatik axolarik ez dutela, baita hori ere. Euskaldunen artean hedatua dagoen min-bizia, gaitz bortitza eta lehen bai lehen garaitu behar duguna. Bainan nondago gure etorkizuna? Gazterian. Gazteak eta haurrak euskalduntzea eta kontzientziaztea. Ikastolak zaindu, Eskola Nagusietan euskara sartu eta euskal zaletasun egiazkoa gauza guzien gainetik.

Euskarak daukan baino arrakasta haundiagokoa behar luke eta hori gure baitan dago. Euskal Kultura, hori da gure helburua. Euskaldun jendeak behar luke euskara irakurri eta idatzi, irakurgai errexak eta euskara arrontean behar genituzke, mamidunak eta interesgarriak, euskaldun jendeak

ausnar ditzan, euskara garbia eta ongi mintzatua eta ez zenbait idazlek erabiltzen dutena. Herri mailan jokatu behar dugu, herrietako berriak, nekazalgoaren arazoak, euskal kultura, kondaira, hiztegi bertso, kirol eta bertze, beti ere euskararen zabalkunderako eta batez ere herrikoia. Arazo huni buruz badirudi "Baztandarren Biltzarra" Elkarteak, Aldizkari edo Berriketari bat argitaratzekotan dabilela. Asmo hoietan dabilta eta poztuko ginateke asmo eta nahikeria horiek, egia bihur daitezen. Berriketari hortan baztandar euskal idazle berriak saia daitezke eta gauza interesgarri agertu ere. Baztandar gazte hoien artean ezagutzen ditugu dozena erdi bat bai ederki idatzi dezatenak. Euskara baztandar kutsuarekin, denbora batez Bruno Etxenike, Frantzisko Lapitz, Xabier Lazkoz, Kruz Goienetxe, Damaso Legaz, Blas Fagoaga eta bertze aunitzek idazten zuten bezala.

Baztandarrok burrunba guti aterako dugu, ez gara "espantuntziek", baina emeki emeki bagoaz eta gure bideari lotuak etsitu gabe. Orain ere ez gaude lo, urteko egiten baita Ipuin Sariketa bat Baztango haurren artean. Hemen ere alfabetatzearen beharra badago eta nabari da haur hoiak ez dutela egundaino euskara irakurtzen. Aurten ere Jainkoa lagun, larrazkenean hain segur eta Euskal Jaien Mendeurrenaren ohoretan, baztandarren artean idatz-sariketa bat egin gogo dugu. Hau ere Herri mailan, gai errex bati buruz eta euskal kultura piztuarazteko.

Eta orain dei bat guraso baztandarrei: Zuen haurrekin euskaraz mintza zaitezte, ez dezagun hil gure arbasoengandik hartu dugun lore eder hori, ez dezagun hil gure euskal izpiritua. Familia euskararen harrobia da, Ikastola kulturarena eta zuen ahalmenaren negurrion saia zaitezte. Gure hizkuntza galtzen badugu ez dugu barkamenik.

Hil ezkilik ez, goratu bihotzak. Baditu ehun urte baino gehiago erran zutela euskara hil-urren zagola, bainan oraindikan bizirik dago eta biziko ere. Mintza gaitezen Axularrek seaskan ikasi zuen mintzairan, bere ama Azpilkuetarra baitzen, eta mintza gaitezen Jatsu eta Xabierko Frantziskoren mintzairan, gure Sainduaren ama ere Azpilkuetarra baitzen.

Eta holaxe bide huntatik jarraikiz gure mintzairak men-dez mende iraun dezan mundua suntsitu arte.

BAZTANGO GAU-ESKOLEN GAIN

Elizondo, 79-VII-20

Jose Urroz

BAZTANGO GAU-ESKOLEN HISTORIA:

Sarrera: 1970 urtean sortzen dituzte "euskerazko kla-seak" Elizondon, bertako giza-euskaltzale batzuek. Jon Oñatibia izan zuten laguntzaile, astean bi aldiz etortzen zen Donostiatik.

Lehenengo saioa, izan zen 1971-1972, nahiz bizi motza izan, zaletasun pixka bat sortu zuen. Lehenbizian, jende asko izendatu zen gau-askolan baino, poliki, poliki, nekatu eta aspertu ere.

Bigarren saioa 1975-1977 Lantegi eskola hasi oinan eta segidan ainbertze ikasle izendatuzen berriro, baino, ikasgela bakoitzeko gehiegi. Gainera batzuk uste baino zailagoa zela ikusi zuten, eta pixka, pixkanaka, gutxitu ziren.

Hurrengo urtean berriz gogoz eman genion haspenta eta jendea izendatu zen. Zerbait gutxiago, hiru mailetan. Ikastaroari akabila ematerakoan erabera gehiago ziren aurreko urtean baino. Hirugarren urtean gauza berdintsua gertatu zen. Hala ere, ikusi genuen multzo txikiagokin lan gehiago egiten zela eta ikasleen aldetik iraupen haundiagoa, gainera, mintzaera biziago erabiltzen dela, ta ikastaroa amaitu genuen beste urtetan bezelaxe.

1978-1979. Lantegi eskolatik aldatu ginen ikastolara, nola dagoen herriaren erdian "Kuarteleko Zelayan". Gainera, ikastolan beti, euskal kutsu gehiago nabaritzen delako: marrazkiak, tresnak, euskal liburuak eta abar. Lau mailetan hemen dugu ikastaroa; hiru lehenengoak *euskalduntzen*, eta laugarrena *alfabetatzen*.

1979. urte hasieran, Iruritako gaztediok euskal zaletasuna giroa sumatu zuten beren tartean, nola elkartzen ziren bi soziedadetan eta nabaritzen zuten zerbait falta zutela: abestiak, dantzak, jolasketak, dena euskal kutsuan, eta mintzaera erdaraz.

Orduan Iruritako eskoletan hasi ziren gau-eskola ematen eta izendatu ziren uste baino gehiago. Ikastaroak eman dira bi mailetan, eta aurtengoa ikusirik, datorren kurtsuan nahi dute hirugarren maila sortu.

Aurtengo oporretan kezka sentitu dute Oronoz-Mugaireko euskal zaleak eta saio txiki bat egin nahi izan dute. Uztaileko hilabete osoa goizeko 10 etatik- 12 arte bi mailetan ematen da euskera bertako aurrei, eta oso pozik daude ikasleak eta baita ere irakasleak, nolako giro ederra dagoen. Datorren kurtsurako gau-eskola antolatzeke lanean ari gara bertako gurasoekin. Honekin ez dugu erran nahi oraingoz hetsi artu dugunik, baizik zer giro dagoen urtetik urtera Baztango Bailaran. Gure nahia da Baztango herrixka guztietan gau-eskolak sortzea, gutxienez bi mailetan: bat *euskalduntzen* eta bestea *alfabetzen*, batez ere.

Baina nola garen hain bakartiak, gure bidea orain arte izan da herriak sor ditzala bertakoek ikusten dutenean zer garrantzia daukan gure tartean euskaraz mintzatzeak.

* * *

Hizkuntza eta gizartea.—Hizkuntza eta gizartea hestu elkar loturik agertzen zaizkigu. Ezin dugu pentsatu, bat izatea bestea gabe.

Gizonen pentsamentuak agertzeko biderik osoena dugu hizkuntza. Hizkuntza herri batetako gizadiaren esperientzian kristaldura bat dela erran badazakegu alde batetik, eta bestetik, erabakizaile da gizartearen eta gizabanakoaren elkar bilerarako.

Hizkuntzak eta honen baitan bildu den giza ondareak, ez du ezaguketa bakarrik, bai eta gizaeran jokaera ere. "Hizkuntzaren bitartez taxutzen da gizonen bizitza osoa. Zai egon gaitezen euskaldunak, horrenbeste mila urtez gure aurrekoek irauan duten hizkuntza ez galtzeko. Nahi badugu Euskadi

Euskal-Herria bihurtu, beharrezkoa da euzkotarrak euskaldundu. Bestela, Euskadi euskararik gabe ez da Euskal-Herria.

Baztanen, bertze tokietan bezala, noiz eta euskara galduago orduan eta kontzientzi gehiago sumatzen da euskararen beharra. Lehenengo Elizondon gero Iruritan eta orain Oronotzen.

Gau-eskola deritzen diogu orain arte euskaldundu eta alfabetatzeari ikastolatik kanpora, nahiz askotan egunez eman klaseak edo ikastaroak.

Baztango Gau-eskola Nafarroako gau-eskola elkartean dago, eta Euskadiko federazio barruan; gainera Euskalzaindiaren babesean; Horrengatik gure lana izan da batez ere hizkuntzaren gain baina euskal historia ta ohiturarik huts egin gabe. Nafarroako Alfabetatze Euskalduntze Koordinakundearen barruan nola dagoen, haren problematika dauka. Baztango Bailara euskaldunaz hartzen dogu, baino gutxi kontzientziatua. Euskaraz dakitenek ez diote garrantzirik ematen bere asaba zaharren hizkuntzari eta ez dakienek oso zaila arkitzen omen dute.

Nafarroako gaueskolak sortu ziren Euskadi guziko problematika beraz. Ikastolak egiten duen lana osotzeko. Nola ikastolak euskalduntzen eta alfabetatzen dituzten haurrak, lan hori soil gelditzen da oraingoz Euskadi osoan euskalduntzeko erdaldunak, eta alfabetatzeko euskaldunak.

Horrengatik norma bezala gau-eskolako mugimendua ikastolagandik aparte dago, problematika desberdinak dituelako, nahiz eta bi erakundeak helburu berdinak izan; hau da Euskal Herria euskaldundu.

Honela irakasle askok egunez ikastolan ematen dituzte klaseak eta gabaz, gau-eskolan eta ikastola ez den tokietan, liberatu edo beste irakasleen bitartez.

Gaur, Alfabetatze euskalduntze mugimenduak, lan izugarria du aurrez-aurre Nafar herriak euskararen alde azaltzen ari den kezka, ardura eta asmoa ikusteaz. Bere lana aurrera eraman ahal izateko, erakunde publikoen laguntza beharrezkoa du, honela ahal izan dadin euskararen aldeko lanetan profesional taldeak sartzea. Eta ez utz, beti bezala borondate oneko gizonen eskuetan bakarrik.

eskolaren aldeko laguntzak

Orain arte, nola honelako lanari ez zaion garrantzi haundirik eman, laguntzak pertsonalkiak izan dira gehinetan. Diputazioak zerbait lagundu izan du, Udalek oso gutxi egin dute, orain, Ikastolako elkarteak, eta Baztandarren Biltzarrek, beren laguntza osoa eskaini digute. Mil esker denei.

Euskal-Herri maitea

Gure herria geure aberria
zein polita eta zoragarria
zure jendea hezia ta jatorra
zure mendiak, belar, lore, ta
zuhaitzez beteak daudela
ikusten dituzte gure begiak

Gora Euskal-Herria
maite dezagun gure soterrria
sortu dezagun gure tartean
batasuna, eta elkartean bizi gaitezen
gure asaba zaharren lurean
kontserba ditzagun ohiturak
jolasketak, eta abestiak
Gora zaharrak eta gazteak
Gizonezkoak eta eniakumeak
Hego, Ipar eta mundu guztiko senideak
utz dezagun haundikeria, txarkeria ta zabarkeriak

Bat garela ba dakigu, nahiz zazpi zatitan agertu
Hizkuntza bat dugu
nahiz era askotara mintzatu
eskuindarrak eta ezkertiarrek
badugu denontzat tokia
gure Euskal Herri maitean.